

І. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911

Олійник Я., член-кор. АПН України, д-р екон. наук

ГЕОГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТУ – 75

Розкрито історію розвитку географічного факультету.

The History of the Geography Faculty Development is opened.

Із заснуванням Київського університету пов'язаний початок серйозної наукової роботи в Києві, спрямованої, головним чином, на вивчення історії, археології, природи й географії України. Викладачі університету вже у перші роки його існування розпочали роботи по вивченню природних умов України. Ці дослідження вели не тільки географи, а також біологи та геологи. У дореволюційний період Київський університет не готував географів, хоча фізична географія як предмет була введена до навчальних планів і викладалася з перших років його існування. Учені Київського університету М. Авенаріус, О. Клосовський, К. Жук, П. Броунов, П. Тутковський, Й. Косоногов та ін. зробили значний внесок у розвиток вітчизняної географії.

На фізико-математичному відділі філософського факультету діяла кафедра фізики і фізичної географії. У перші роки курс фізичної географії читали професори **В. Чехович** та **Е. Кнорр**, головну увагу звертаючи на метеорологію, а викладання в цілому мало геофізичний напрямок.

У 1830-40-х роках географічні дослідження проводили викладачі університету геоботанік **А. Андржейовський** (у Волинській, Київській, Подільській та Херсонській губерніях), геолог і мандрівник **Е. Гофман** (учасник навколосвітньої подорожі 1823–1826 рр., дослідження на території Київської, Таврійської та Чернігівської губерній).

Крім фізичної географії та метеорології, у 40–50-х роках XIX століття в університеті читалися курси ботанічної географії (професор **Р. Траутфеттер**) та геодезії і способів визначення географічного положення (**В. Федоров**, **І. Федоренко**).

Викладачі університету готували підручники та навчальні посібники. Так, професор фізики і фізичної географії **М. Талізін** опублікував у 40–50-х роках XIX ст. три видання підручника з математичної та фізичної географії для гімназій.

У 1851–1864 рр. при університеті діяла "Комісія для опису губерній Київського учбового округу", що мала чотири відділи: географічний, природничо-історичний, промисловий і статистичний. Найактивнішу участь у її роботі брали професори **К. Феофілактів**, **Р. Траутфеттер**, **К. Кесслер**, **О. Рогович**, а також відомий статистик **Д. Журавський**, праці якого мали економіко-географічне спрямування. У результаті робіт комісії було зібрано цінний фактичний матеріал про природні умови і господарство, що було першою спробою комплексного вивчення території південного заходу Європейської Росії.

З ініціативи Російської Академії наук у 1855 р. у Київському університеті було засновано метеорологічну обсерваторію, яка згодом стала центром дослідження клімату місцевого краю і відіграла значну роль в розвитку метеорології та кліматології в Україні.

Важливу роль у вивченні природних умов України відіграло Київське товариство дослідників природи, створене при Київському університеті в 1869 р. Товариство, об'єднавши кращі наукові сили Києва, систематично обговорювало наукові доповіді, допомагало організовувати наукові дослідження, видавало свій журнал, популяризувало природничі науки серед широких кіл населення. У "Записках" товариства публікувалися наукові праці з геології, метеорології, ботанічної географії, зоогеографії, геоморфології та фізичної географії. Серед лекцій, що їх читали члени товариства для населення, важливе місце належало лекціям з фізичної та математичної географії.

У 1870-80 роках значного розвитку в Київському університеті набула метеорологія та кліматологія, що пов'язано передусім з практичним використанням метеорологічних даних, у першу чергу – в сільському господарстві. У цей час в Київському університеті працював відомий фізик і метеоролог, член-кореспондент Російської Академії наук, професор **М. Авенаріус**, який читав курс метеорології та очолював метеорологічну обсерваторію університету. Він створив київську школу метеорологів, з якої вийшли відомі вчені, які зробили значний внесок у загальний розвиток метеорології, особливо у вивчення погодних процесів і клімату України (О. Клосовський, К. Жук, Р. Савельєв, Й. Косоногов).

О. Клосовський читав лекції з питань фізичної географії, був одним з організаторів магнітно-метеорологічної обсерваторії та мережі метеорологічних станцій південного заходу Росії, автором наукових праць про грозову діяльність і зливи на півдні України, про кліматичні особливості Чорноморського узбережжя, а також автором підручників з метеорології, геофізики та фізичної географії. **К. Жук**, крім роботи на кафедрі фізики, виконував основні спостереження на метеорологічній обсерваторії і керував їх обробкою. Значний внесок він зробив у вивчення теплового режиму ґрунту, снігового покриву і води в Дніпрі, в численних ставках і озерах, досліджував шкідливі метеорологічні явища. **Р. Савельєв** – один з організаторів метеорологічних і актинометричних досліджень, проводив спостереження над сонячною радіацією, виконав ґрунтовні праці з питань теорії психрометра.

Значну роль у вивченні географії, етнографії і в статистичному дослідженні правобережної України відіграв створений у 1873 р. в Києві Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Активними діячами були викладачі університету **М. Драгоманов**, **М. Зібер**, **В. Антонович** та інші. У 1874 р. відділ організував одинденний перепис населення Києва, матеріали якого було оприлюднено. Були видані два томи "Записок" відділу, що містять цікавий статистично-етнографічний та інший матеріал, етнографічні збірники тощо.

У Київському університеті кафедра фізичної географії розпочала активну діяльність з 1891 р., коли Рада університету обрала **П. Броунова** професором фізичної географії. Зміцненню його авторитету в наукових колах сприяли блискучі праці з питань синоптичної та загальної метеорології, а також з фізичної географії. П. Броунов мав особисті контакти з вченими різних країн, що сприяло безпосередньому обмінові думками з низки питань. Керуючи кафедрою фізичної географії, професор П. Броунов читав фізичну географію, метеорологію і земний магнетизм, а також був директором метеорологічної обсерваторії. У 1895 р. він виїхав з Києва до Петербурга для організації бюро з сільськогосподарської метеорології в Департаменті землеробства. Під час роботи в Київському університеті він сформу-

лював основні положення нової наукової дисципліни – сільськогосподарської метеорології. Був автором підручників із загальної фізичної географії.

Після від'їзду з Києва П. Броунова викладання метеорології та керівництво метеорологічною обсерваторією було доручено Й. Косоногову. Професор **Й. Косоногов** протягом 20 років завідував кафедрою фізичної географії, читаючи лекції з метеорології і фізичної географії. У своїх наукових дослідженнях він приділяв значну увагу метеорологічним і агрометеорологічним питанням, висвітлюючи річний та сезонний хід тривалості сонячного сяйва, інтенсивність нічного випромінювання, а також залежність розвитку цукрових буряків та їх урожаю від температури і вологості повітря, опадів, хмарності та інших метеорологічних елементів.

Поряд з розвитком метеорології та кліматології в Київському університеті ще в дореволюційний період успішно розроблялися питання загальної фізичної географії, палеогеографії та геоморфології. Важливу роль у розвитку цього напрямку відіграла багаторічна наукова діяльність **П. Тутковського**, який у перший період своєї роботи (до 1895 р.) займався переважно геологічними дослідженнями, а згодом виявив значний інтерес до вивчення палеогеографічних умов четвертинного періоду, рельєфу та фізико-географічних умов. П. Тутковський читав в Київському університеті курс лекцій з фізичної географії. На основі кропінки польових досліджень він опублікував низку праць з геоморфології та фізичної географії Полісся, досліджував зональність ландшафтів та ґрунтів у Волинській губернії. П. Тутковський розробив і обґрунтував гіпотезу еолового походження лесу.

Значний внесок у розвиток картографії зробив відомий математик, професор Київського університету **Д. Граве**, який опублікував важливі праці про картографічні проєкції.

У 1917 р. професори університету П. Тутковський, В. Лучицький, О. Фомін, М. Довнар-Запольський та ін. організували в Києві Географічний Інститут. директором якого було обрано П. Тутковського. Інститут готував викладачів географії для середніх навчальних закладів, а також географів-дослідників. У 1919 р. Інститут було приєднано до університету.

За розпорядженням Наркомосвіти УРСР у 1920 р. на базі Київського університету було створено Київський вищий Інститут народної освіти ім. Драгоманова (з 1926 р. – Київський Інститут народної освіти – КІНО). Спочатку Інститут мав три факультети: дошкільний, шкільний та профосвіти. Шкільний факультет мав два відділи: *гуманітарних наук* з циклами: а) педагогічно-філософським, б) історичним, в) літературним, г) лінгвістичним, д) мистецтвознавчим, е) історико-соціальним та *природничих наук* з підвідділами: фізико-математичним з циклами: а) математичним, б) прикладної математики, в) фізичним, г) геофізичним, д) астрономо-геодезичним; органічної природи з циклами: а) ботанічним, б) зоологічним, в) антропологічним; неорганічної природи з циклами: а) геологічним, б) фізико-географічним, в) хімічним; географічний з циклами: а) природничо-географічним, б) економгеографічним. Факультет профосвіти мав відділи: *фізико-математичний, природничо-географічний, соціально-історичний, мови і літератури*. Випускники факультету профосвіти одержували спеціальність "керівника-організатора" відповідної дисципліни – математики, фізики, біології, географії, мови, соціально-економічної дисципліни у профшколі або технікумі.

Згідно з постановою Центрального Виконавчого Комітету, колегія Наркомосвіти УРСР ухвалила з вересня 1933 р. відкрити у Києві на базі Інституту професійної освіти та Фізико-хіміко-математичного інституту університет у складі 6 факультетів: фізико-математичного, хімічного, біологічного, геолого-географічного, історичного та літературно-мовного. Цього ж року почав діяти географічний факультет як відділення у складі геолого-географічного факультету на базі трьох кафедр: фізичної географії (завідувач – професор **В. Юденич**), економічної географії (академік **К. Воблий**), геодезії та картографії (професор **В. Леонтович**). У передвоєнному 1940 р. університет дав країні 32 географи.

Під час Великої Вітчизняної війни факультет та його кафедри не працювали, а Київський університет було евакуйовано та об'єднано з Харківським університетом (Об'єднаний український державний університет).

Географічний факультет як самостійний підрозділ організовано в Київському університеті у 1944 році. Педагогічну і наукову роботу в різні роки на факультеті вели: академіки **К. Воблий**, **М. Паламарчук**, **П. Погребняк**, **П. Тутковський**; члени-кореспонденти **О. Маринич**, **Б. Пишкін**; професори **М. Белонін**, **Н. Вернандер**, **Л. Горєв**, **А. Григоренко**, **О. Діброва**, **Б. Добринін**, **П. Заморій**, **А. Золовський**, **Ю. Кошик**, **Г. Кривчик**, **В. Крокос**, **В. Леонтович**, **Б. Лічков**, **К. Логвинов**, **Л. Малишева**, **І. Мукомель**, **В. Назаров**, **П. Нечипоренко**, **М. Пістун**, **І. Половко**, **В. Попов**, **С. Пустовойт**, **І. Рослий**, **Л. Сакалі**, **В. Сердюков**, **І. Соколовський**, **А. Харченко**, **В. Червинський**, **М. Щербань**, **В. Юденич**, **В. Юрківський** та багато інших.

У 1948 р. було створено нові кафедри: геоморфології та палеогеографії, метеорології та кліматології, гідрології суші (з 1976 р. – гідрології та гідрохімії, з 2002 р. – гідрології та гідро екології). У 1990 р. створено кафедру країнознавства і туризму, у 1995 р. – географії України.

Нині факультет є одним в Україні навчально-методичним і науковим центром географічної освіти у складі 8 кафедр: географії України (завідувач – професор **О. Дмитрук**), економічної та соціальної географії (професор **Я. Олійник**), фізичної географії і геоєкології (професор **М. Гродзинський**), землезнавства та геоморфології (професор **С. Бортник**), країнознавства та туризму (професор **О. Любіцева**), метеорології та кліматології (професор **С. Сніжко**), гідрології і гідроєкології (професор **В. Хільчевський**), геодезії і картографії (професор **А. Молочко**).

За роки свого існування факультет підготував близько 10000 кваліфікованих спеціалістів, 70 з яких стали докторами, а 280 – кандидатами наук.

На факультеті навчаються студенти двох відділень (денного та заочного) і здійснюється підготовка фахівців за новими навчальними планами: бакалаври, спеціалісти і магістри з рекреаційної географії та менеджменту туризму, менеджменту природоохоронної діяльності та екотуризму, міжнародного екологічного співробітництва, менеджменту природних ресурсів, управління розвитком регіону, розміщення продуктивних сил та регіональної економіки, гідрології та гідрохімії, метеорології, картографії, землевпорядкування та кадастру, менеджменту міжнародного туризму, країнознавства і міжнародних досліджень. Навчальний процес ведуть 23 професори, доктори наук, 34 доценти, кандидати наук, 16 асистентів, кандидатів наук.

Серед викладачів є два члени-кореспонденти АПН України, три Заслужені діячі науки і техніки України, Заслужений працівник народної освіти України, Заслужений професор Київського університету. З метою підвищення науково-практичного рівня викладання факультет залучає до навчального процесу провідних вчених з Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, Інституту географії НАН України, Українського гідрометеорологічного інсти-